

OSMANLI ŞİİRİNİN ÖNEMLİ BİR GÖRSEL KAYNAĞI RALAMB'IN TÜRK KIYAFETLERİ ALBÜMÜ¹

Neslihan İlknur KOÇ KESKİN*

ÖZ

Metne bağlı kalınarak saray nakkaşları tarafından yapılmış Osmanlı minyatür sanatının örnekleriyle birlikte, 17. yüzyılda yabancılar için Türk çarşı ressamlarının sipariş üzerine yapmış oldukları kıyafet albümleri, Osmanlı şiiri incelemelerine görsel anlamda kaynaklık etmektedir. Fransa, İngiltere, İtalya, İsveç, Hollanda, Yunanistan ve Polonya'da bulunan bu albümlerdeki resimler; günlük yaşamdan sahneleri içermekte ve Osmanlı sosyal yapılanmasından kişilerin giyim kuşamları hakkında görsel anlamda bilgi sunmaktadırlar. Bu makalede İsveç Kralı X. Gustaf'ın elçi olarak İstanbul'a gönderdiği Claes Brorson Ralamb'ın Türk Kıyafetleri Albümü'nün, Osmanlı şiiri incelemeleri ve öğretimindeki önemine değinilmiştir. Albümdeki resimler, Osmanlı sosyal yapılanmasına dair birçok ayrıntıyı günümüze taşımıştır. Osmanlı şiirinde ise bu sosyal yapılanmanın içinde bulunan ve Albüm'de resimleri olan kişiler, benzetme sanatı kullanılarak söz konusu edilmişlerdir. Osmanlı şiiri incelemelerinde, çoğunlukla edebî sanata dikkat çekildiği için arka planda yer alan gerçek öge üzerinde çok durulmamıştır. Oysa Türk Kıyafetleri Albümü'ndeki birçok resim, beyitlere görsel açıdan kaynaklık etmektedir. Bu bağlamda, Albüm'deki resimler ve 15-17. yüzyıl Osmanlı şiirinden örnek beyitler makalede birlikte değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı şiiri, Claes Brorson Ralamb, Türk kıyafetleri albümü, Osmanlı sosyal yapılanması

THE RALAMB COSTUME BOOK: AN IMPORTANT VISUAL SOURCE OF OTTOMAN POETRY

ABSTRACT

The costume albums of the Turkish shop artists, made for foreigners in the seventeenth century upon receiving an order, along with the examples of the art of Ottoman miniatures made by the palace miniaturists, are visual resources in the Ottoman poetry studies by remaining committed to the text. The illustrations in these albums, which are found in France, England, Italy, Sweden, the Netherlands, Greece and Poland, contain scenes from daily life and present visual information about the clothes and finery of persons in the Ottoman social structure. In this paper, the importance on the studies of Ottoman poetry of The Ralamb Costume Book by Claes Brorsson Ralamb, who was sent to Istanbul as the ambassador of the Swedish King Gustav X, will be mentioned. The miniatures in the album bring to the present-day many details about the seventeenth century Ottoman social structuring. Whereas, in Ottoman poetry, the persons within this social structuring and that have been

¹ Bu yazı 25-27 Haziran 2016 tarihleri arasında Varşova Üniversitesi Şark Fakültesi ve Yunus Emre Enstitüsü işbirliğiyle düzenlenen III. Uluslararası Türkoloji Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, neslihanilknurkeskin@gmail.com

painted in miniature in this album were discussed by using the art of figures of speech. However, in the poetry studies made, since attention was generally drawn to the literary arts, the real elements in the background were not dwelled upon very much. However, many of the miniatures in the album serve as a visual source for the couplets. In this context, the miniatures selected from the album and the sample couplets will be evaluated together in this paper. Samples will be selected from the fifteenth and eighteenth centuries *Divân*'s (poet's collected poems arranged alphabetically) for being compatible with the album.

Keywords: Ottoman literature, Claes Brorson Ralamb, the Ralamb costume book, Ottoman social structuring

1. Osmanlı Şiiri İncelemelerinde Ralamb'ın Türk Kıyafetleri Albümü'nün Önemi

Günümüzde, Osmanlı kültürüne yabancı veya birtakım önyargılara sahip olan öğrencilere, Osmanlı şiirini öğretmek gittikçe zorlaşmaktadır. Edebî sanat ve aruz kalıplarını bulmaya odaklanan Osmanlı şiiri incelemelerinde öğrencilerin dikkatlerini şiire yoğunlaştırmalarını istemek bazen dersin işlenişini çıkmaza sürüklemektedir. Bu anlamda öğrencilerin, Osmanlı şiirini anlamaya çalışırken karşılaştıkları en büyük zorluk; edebî sanatlarla perdelenen ve şiirin anlam katmanlarında yer alan gerçek öğelerle, divan şiirinin hayal dünyası arasında bir bağ kuramamalarıdır. Bu zorluğu aşabilmenin ve Osmanlı şiir incelemelerini öğrenciler açısından daha ilgi çekici daha anlaşılabilir kılmanın yolu, sanat tarihi disiplininin yararlanmaktan geçmektedir. Konuyla ilgili olarak, Ahmet Atilla Şentürk tarafından büyük bir titizlikle hazırlanmış Osmanlı Şiiri Antolojisinde (Şentürk 2013) ve Ömer Özkan'ın 14 ve 15. yüzyıl divanlarından hareketle hazırladığı kaynak kitap niteliğindeki Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (Özkan 2007) adlı kitabında Osmanlı minyatür sanatından yararlanılmıştır.

Metne bağlı kalınarak saray nakkaşları tarafından yapılmış Osmanlı minyatür sanatının örnekleriyle birlikte, 17. yüzyılda yabancılar için Türk çarşı ressamlarının sipariş üzerine yapmış oldukları kıyafet albümleri, Osmanlı şiiri incelemelerine görsel anlamda kaynaklık etmektedir. Albümlerdeki resimler; günlük yaşamdan sahneleri içermekte ve Osmanlı sosyal yapılanmasından kişilerin giyim kuşamları hakkında görsel anlamda bilgi sunmaktadırlar. Metin And'ın bu konuyla ilgili yazıları vardır. (And 1985: 40-45; And 1990: 5-12; And 1993: 4-7) Bunlardan “17. Yüzyıl Türk Çarşı Ressamları” başlıklı yazısında yazar; yabancıların ellerinden geliyorsa resimleri kendilerinin çizdiklerini, gelmiyorsa çarşı ressamlarına ısmarlayarak albümleri yaptırdıklarını, altlarına kendi dillerinde resim altı açıklamalarını (çoğunlukla Fransızca veya İtalyanca) yazdıklarını belirtmiştir (And 1985: 40)². Metin And, minyatür ve çarşı ressamlarının yaptıkları resimleri şu şekilde karşılaştırmıştır:

“...her ikisi aynı kültür ortamından çıktığına göre, temelde aynı ortak şemadan hareket etmektedir[ler]. Saray nakkaşları için artırmalı, çarşı ressamları içinse eksiltmeli bir yöntem uyguladıklarını söyleyebiliriz. Bunu daha açarsak, saray nakkaşları temel şemaya

² Dergide sayfa üstü ve altı olmak üzere birbirinden farklı çift sayfa numarası verilmiştir, sayfa altı dikkate alınmıştır.

renk, ayrıntı, süs bakımından çok şeyler eklemektedir. Daha çok renk ve yıldız kullanmakta, giyim kuşamda, mimarî süslemelerde ayrıntılara gitmekte, buna karşılık temel şemada çarşı ressamı gereksiz her şeyi atmakta, renkleri azaltmakta, ekonomik davranışıyla daha çok karikatüre yaklaşmaktadır. Temel şema dediğimizde ise anatomi ve perspektife, oranlara önem verilmemekte, gölge üç boyutluluk yanılması verecek her yönüme sırt çevrilmekte, önem verilen öğeler abartılmakta, ağırlık ve yer çekimi kuralına uyulmamaktadır.” (And 1985: 42)

Kıyafet albümlerinin birçoğu yurtdışında bulunmaktadır. Albümlerin Fransa, İngiltere, İtalya, İsveç, Hollanda, Yunanistan ve Polonya (And 1985: 43-44) gibi ülkelerde müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda yer almalarında, 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ile Avrupa ülkeleri arasında geliştirilen diplomatik ve ticarî faaliyetler etkili olmuştur (Renda 2005: 44-45). Bununla birlikte albümlerin “Osmanlı insanını” tanıtmaya gayesiyle hazırlandığı da belirtilmiştir (Atasoy 1986: 11; Majda 2006:1997). Çalışmamızda bu albümlerden, çeşitli açılardan incelemelerle yayımlanan Ralamb’ın Türk Kıyafetleri Albümü seçilmiştir.³

Claes Brorson Ralamb, İsveç Kralı Karl X. Gustaf’ın IV. Mehmed’e gönderdiği elçisidir. 1657 yılında İstanbul’a gelmiştir. Claes Ralamb’ın Osmanlı Padişahı ve Bâbüali nezdindeki elçiliği, İsveç ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihinde resmi niteliğe sahip ilk elçilik görevi olduğu belirtilmiştir (Adağlı 2006: 9). Ralamb’ın İsveç arşivlerinde korunmuş mektup ve belgeleriyle birlikte tuttuğu günlüğü (Arel 2008) ve 17. yüzyıl Osmanlı sosyal yapılanmasına dair 121 resim içeren kıyafet albümü Osmanlı sosyal tarihi ve sanat tarihi çalışmaları için çok önemli kaynaklardır. Kıyafet Albümü, Ralamb tarafından yaptırılmıştır ve Stockholm’de Ulusal Müze’de korunmaktadır. Resimler guvaşla boyalı, dış hatları mürekkeple çizili ve 10x7 cm ölçüsündedir. Farklı renklerdeki kâğıt Avrupa kaynaklı olup su damgalı, filigranlı ve perdahlıdır. Son dönem Avrupa işi kahverengi ve sarımtırak bir kâğıttan yapılan kapak 20 cm boyundadır. Resimler konuya göre herhangi bir düzen içinde sıraya konulmamıştır, bilinen kıyafetnamelerde gözlemlenen, genellikle padişah, yüksek mevki sahipleri, din adamları vb. ile başlayan düzeni takip eder (Majda 2006: 197).

³ Albümdeki görsellerin bu makalede kullanılmasına izin veren Kitap Yayınevi yayın editörü Çağatay Anadolu’ya teşekkür ederim.

Resim 1. Claes Ralamb (1622-1699)

2. Divanlara Yansıyan Osmanlı Sosyal Yapılanmasıyla İlgili Beyitlerin Albümden Seçilen Resimler ile Birlikte Yorumlanması

Makalenin bu bölümünde öncelikle Albümün yapıldığı 17. yüzyıl daha sonra ise diğer yüzyıllarda yazılmış divânlardan seçilmiş beyitler Albüm'deki resimlerle birlikte yorumlanmıştır. Osmanlı sosyal yapılanması ile ilgili beyitler konuyla ilgili çalışmalardan seçilmiştir (Özkan 2007 ve Koç Keskin 2009).

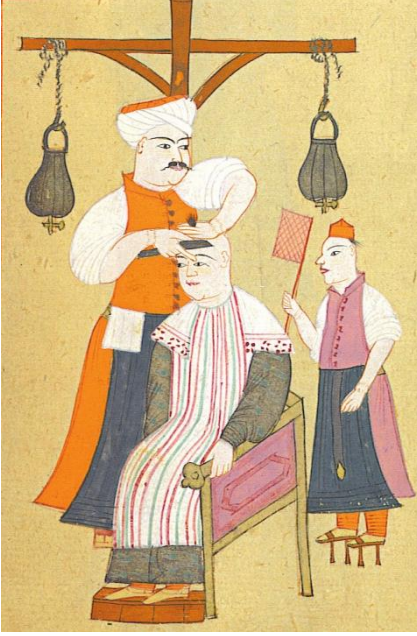
2.1. Berber

Osmanlı'da berberlerin sadece saç kesen ya da tıraş yapan kişiler olmadıkları, aynı zamanda dişçilik, hacamatçılık, sünnetçilik gibi işler de yaptıkları bilinmektedir. Bu yönleriyle toplumun önemli simalarından biri olan berberlerin dükkânları da her kesimden insanın girip çıktığı, sırların paylaşıldığı, dedikoduların yapıldığı ve böylelikle halkın nabzının tutulduğu mekânlar olarak toplumsal yaşamın merkezinde yer almıştır (Atik-Gürbüz 2012: 233). 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne gelen Tavernier, Seyahatname'sinde berberlerin bozulan sarıkları yeniden sardığını, el ve ayak tırnaklarını kestiğini, kulakları temizlediğini belirtmiştir (Tavernier 2006: 86). Hevâyî aşağıdaki beytinde berber ve yanındaki çırağından bahseder.

Yanınca getirdi bile şâkirdini berber
Yârânı tıraş etmege mir'ât ile geldi

Hevâyî G157/2

“Berber çırağını yanında getirdi. Dostları tıraş etmeye ayna ile geldi.”

Resim 2. Hevâyî'nin beyitiyle uyumlu olarak Ralamb Albümü'nden alınan yukarıdaki resimde bir sokak berberi ve cırağı görülmektedir. Berber kollarını sıvamış, belinde mendili, elinde müşterisinin saçını kesmek için kullandığı usturası ile dikkat çekmektedir (Majda 2006: 213).

2.2. Cellâd

Osmanlı Devleti'nde ağır suçlara verilen ve cellat tarafından uygulanan idam cezası bugün uygulanmamaktadır. Celladın kullandığı infaz aletleri ve infaz şekilleri ise Osmanlı şiirinde sevgilinin güzellik unsurları çerçevesinde beyitlerde söz konusu edilmiştir. Feyzî, sevgilinin beli ile kemend arasında ilişki kurduğu şu beytinde, sevgiliyi gözü kanlı bir cellada benzetmiştir.

Sen ol cellâd-ı hûnîsin ki kat'â merhamet bilmez
Miyân-bendün dili katl itmeğe gûyâ kemendündür

Feyzî G7/4

“Sen, o hiç merhamet bilmeyen kanlı cellatsın. Belinin bağı, gönlü katletmek için sanki kemendindir. ”

15. yüzyılın önde gelen şairlerinden Necâtî ise saç-ıp çağrışımıyla sevgilinin gamzesini âşıkları ipiyle asan bir cellada benzetmiştir:

Yârân-ı aşk hâzır olun kesmege ipin
Cellâd-ı gamze zülfüne bir nâ-tüvân asar

Necâtî G70/9

“Yan bakışının cellâdı saçına bir çâresizi asmaktadır. Aşk dostları onun ipini kesmeye hazır olun. ”

Resim 3. Yukarıda Ralamb Albümü'nden eli kemendli cellâd resmi yer almıştır (Majda 2006: 226).

2.3. Derbân

Saray kapısında bekleyen görevlilere “derbân” denirdi. Bunlar dergâh-ı âliye gelen elçileri karşılayıp onların hediyelerini divâna arz etmek, divân günleri iş takip etmek için saraya gelenlere rehberlik etmek, padişah bir tarafa seyrettiğinde onun eşyalarını taşımak ve çadırının önünde durup kapıcılık etmek gibi çok değişik görevleri üstlenirdi. Başlarına “zerrîn külah” denilen üsküf takarlardı (Uzunçarşılı 1988b: I-396-407). Osmanlı şiirinde derbân; “nöbet tutması, etrafı gözetlemesi ve elinde tuttuğu asâ (çûb, değnek) ve üsküfü” ile söz konusu edilmiştir.

Nâdirî'nin aşağıdaki beytinde güneş, etrafa saçılan sarı renkli ışıkları sebebiyle üsküf takan ve asâsı olan bir derbâna benzetilmiştir.

Mihver-i çarhı alup pençesine itdi 'asâ
Altun üsküfle güneş oldı meger derbânı

Nâdirî K9/19

“Güneş, altın üsküfle sanki kapıcısı oldu. [O] feleğin milini alarak eline asâ yaptı.”

15.yüzyıl divân şairi Mesîhî de derbânın asâsından aşağıdaki beytinde bahsetmiştir. Beyitte asâ-kirpik ilişkisiyle göz, padişahın kapısını bekleyen derbân şeklinde düşünülmüştür.

Kapısında kanlu yaşım kıldı müjgândan asâ
Yani hem su başıdır hem ol şehün derbânıdır

Mesîhî G52/5

“Kanlı yaşım, kapısında kirpikten asâ yaptı. Yani o hem subaşındır hem de o şâhın kapıcısıdır.”

Resim 4. Ralamb Albümünden elindeki asası ve yatık üsküflü başlığı ile derbân (Ralamb 2006: 228).

2.4. Ermeni

Osmanlı toplumunda kıyafetlerde Müslim ve gayr-ı Müslim ayrımı yapılırdı. Hristiyanlar “mavi” renk kıyafet giyerlerdi. Bu sebeple Ni‘metî, sümbülü başında mavi başlığı olan bir Hristiyan’a benzetmiştir.

Sandum idi anı tersâ-peçe gülşende görüp
Sarıcak sümbül-i ter başına mâ’î destâr

Ni‘metî K5/16

“Taze sümbül başına mavi destar sarınca, onu gül bahçesinde görüp Hristiyan çocuğu sandım.”

17. yüzyıl şairi Hikmetî’nin aşağıdaki beytinde ise menekşe çiçeği başında mavi renkli destarı olan bir gayrı Müslim olarak düşünölmüştür.

Benefşe zimmilertek nîl-gûn destâr sarılmış
Ne lâzım zimmiler dirse bizümtek nâ-müselmândur

Hikmetî K280/16

“Menekşe gayrı Müslimler gibi mavi renkli destar takmış. Onlar; “[Menekşe] bizim gibi Müslüman değildir.” derlerse şaşılmaz. ”

15. yüzyıl divân şairi Cafer Çelebi de aşağıdaki beytinde menekşe ile Hristiyan ilgisi kurmuştur.

Tersâ-beçe dirlerse ‘aceb midür ider seyr

Destâr-ı kebûd ile çü bâzârı benefşe

Ca'fer K17/18

“Menekşe mavi renkli destar ile pazarda dolaştığı için -ona- Hristiyan çocuğu derlerse şaşılmaz.”

Resim 5. Yukarıdaki resimde menekşe rengi kıyafeti ve destarıyla bir Ermeni görülmektedir (Majda 2006:243).

2.5. Kırmızı Duvaklı Gelin

Osmanlıda bugünkünden farklı olarak gelinler kırmızı renkli tutuk/duvak takarlardı. Divânlarda kırmızı renk çağrışımıyla duvaklı gelin; gül, gonca, kırmızı şarap, şafak gibi unsurlarla ilişkilendirilmiştir. Mezâkî ve Ahmed Paşa gülü, kırmızı renk duvak takınmış geline benzetmişlerdir.

Nev-'arûs-ı gülü kim al tutuk ile gördi

'Andelîb oldı hemân şevk ile dâmâd-ı sabâ

Mezâkî G16/5

“Bülbül, kırmızı duvak ile yeni gelin gibi olan gülü gördü, hemen sevinçle, mutlulukla sabah rüzgârının damadı oldu.”

Çün çemen şâhı cihâz itdi arûs-ı goncaya
Tutdı dibâdan tutuk geyürdi vâlâ pirehen

Ahmed G239/3

“Çemen şâhı, gelin goncaya çeyiz olarak dibâ kumaşından duvak tuttu ve ipek gömlek giydirdi.”

Resim 6. Albümden yüzünü kapatan kırmızı duvağıyla, çeyizi asılmış bir gelin (Majda 2006: 70).

2.6. İç oğlanı

Devşirme olarak alınıp sarayda uzun müddet hizmet ve terbiyeden sonra devletin muhtelif makamlarına namzet olarak yetiştirilen çocuklara iç oğlanı denilirdi. Eğitimlerine büyük önem verilir ve derece derece yükselirlerdi. Ok atmak, mızrak kullanmak, cirit ve tomak oynamak ve binicilik gibi hareketler başlıca bedenî terbiyelerdendi, bundan dolayı kuvvetli, çevik idiler (Uzunçarşılı 1988b:1-300).

Divânlarda “kul” ve “bende” kelimeleriyle de “iç oğlanı”na işaret edilmiş, “gîsû” adı verilen iki kulak hizasından yanaklara dökülen saçları ile iç oğlanı söz konusu edilmiştir. Hâletî; aşağıdaki beytinde iç oğlanlarının gîsûlarından bahseder ve onları kulluğun şartı olarak görür.

Eger kim boynı bağı kul idinmezsen dil-i zârı

Bu halka halka gîsû-yı ‘abîr-efşâmı n'eylersin

Hâletî G 633/4

“Eğer inleyen, ağlayan gönlü –kendine- boynu bağı kul edinmiyorsan bu halka halka misk saçan gîsûları ne yapacaksın? ”

Kadı Burhâneddîn ise kulluğun simgesi gîsûları, güzellik sultanının vezirleri olarak düşünür.

Kaşı hâcib gözi şâhne hüsninün
Yüzi sultân gîsûlarıdur vezîr

K.Burhâneddîn G 367/6

“Güzelliğinin kaşı kapıcı, gözü asayiş görevlisi, yüzü sultan, her iki yana dökülen saçları vezirdir.”

Resim 7 ve 8. Ralamb Albümünden iki iç oğlanı yer almıştır. Bunlardan ilki, kürkü ve değişik başlığıyla dikkat çeken bir Hasoda iç oğlanıdır. İkinci iç oğlanı mavi kaftan, sarı çizme, zerrîn tâc (altın rengi külah) ve işlemeli kuşak bağlamış. Her ikisinin de omuza kadar dökülen zülüfleri dikkat çekmektedir (Majda 2006: 233).

2.6. Levend

Türk korsan gemilerinde çalışan ve Akdeniz’de faaliyette bulunan güçlü, kuvvetli denizcilere “levend” denilirdi. Bu levendler sonradan Osmanlı bahriyesinde hizmet etmişlerdir. Bu suretle korsan Türklerden Osmanlı donanması hizmetine girmiş askerlere levend ismi verilmiştir. (Uzunçarşılı 1988a: 480)

Levend, divânlarda deniz ve denizcilikle ilgili terimlerle, “barata” denen kırmızı başlıkları, vücutlarına şerha çekmeleri, uygunsuz davranışları ve silahları ile söz konusu edilir. (Koncu 2010) Levendlerin, reislerine şeh-levend denilirdi; bunlar başlarına “barata” adı verilen kırmızı başlık giyerlerdi. (Uzunçarşılı 1988a: 481) Tıflı’nın aşağıdaki beytinde geçen “kırmızı şâl” ve “gül”, şekil ve renk olarak levendlerin başlıklarına ve yeleklerine işaret etmektedir.

Vireli bâgda revnak gül-i âl üstine gül
Şeh-levendüm takınur kırmızı şâl üstine gül

Tıflı G109/1

“[Kırmızı] gül, kırmızı gül üstünde [açarak] bağa renk vereli, şeh-levendim kırmızı şalının üstüne gül takınır.”

16. yüzyıl divân şairlerinden Revânî ise aşağıdaki beytinde gül ve goncayı iki şekilde levendle özdeşleştirir. Birincisi Tıflî'nin beytindekiyle aynıdır. İkincisi ise levendlerin kırmızı şarabı içerek sarhoş olmaları ve bunun tavırlarına “levendâne” olarak yansımasıdır.

Güller piyâle almış ele goncalar yatuk
Onlar bu bezme şöyle levendâne geldiler

Revânî Terkîb-bend 2/V-4

“Güller eline kadeh, goncalar bardak almış. Onlar bu eğlence meclisine böyle levendâne geldiler.”

Resim 9. Ralamb Albümü'nden elinde silahı, kırmızı baratası ile bir levend. (Majda 2006: 244).

2.7. Muhtesib

Muhtesib, Osmanlı Devleti'nde asayişî sağlayan görevlilerdendir. Muhtesibin birçok görevi vardır. Bunlar arasında, cumaya gitmeyenlerin, ramazanda oruç tutmayanların, içki içenlerin tespiti ve cezalandırılması, çarşıların nizam ve intizamının sağlanması, ölçü ve tartıların kontrol edilmesi vb. belirtilmiştir (Kazıcı 1987: 14-17). Muhtesib, beyitlerde içki ve tütün içenlerin tespit etmesi ve elinde

terazisiyle dolaşması ile söz konusu edilir. Muhtesib beyitlerde terazisi ile söz konusu edilmiştir.

Muhtesibin ölçü aletlerini denetlediği yukarıda belirtilmişti. Hevâyî'ye göre muhtesibin elinde terazi ile dolaşmasının sebebi halkın eksikliğini bulmaktır.

Eksigin tutmak gibi halkın Hevâyî var için
Boş degildir muhtesib gibi terâzûlar yine

Hevâyî G144/5

“Hevâyî, halkın eksikliğini bulmak gibi işin var. Muhtesib gibi teraziler boş değildir.”

Nâbî ise daha farklı bir hayalle, güneş ve ayı terazinin kefelerine benzettiği aşağıdaki beytinde; güneşin ve ayın gökyüzünde yer değiştirmelerini, hareket eden kefeler şeklinde düşünmüş, bunu da muhtesibin elinde terazisi ile dolaşmasına benzetmiştir.

Gerdîş-i gerdûn-ı dûn mihr ü meh-i rahşân ile
Farkı yokdur muhtesib devr itmeden mîzân ile

Nâbî K21/1

“Alçak feleğim güneş ve parlak ay ile dönmesinin, muhtesibin terazi ile dolaşmasından farkı yoktur.”

Kadı Burhâneddîn de aşağıdaki beytinde muhtesibin bu görevine işaret eder.

İy ışk-ı muhtesib kanısın gel bu halkaya
Kim kem dutar gör ahı bu bâzâr keylini

K.Burhâneddîn G964/4

“Ey aşk muhtesibi! Neredesin? Gel bu halkaya, kim bu pazar kilesini noksan tutar, gör kardeş.”

Resim 10. Ralamb Albümünde yer alan yukarıdaki resimde muhtesib omzunda terazi taşımaktadır (Ralamb 2006: 246).

2.8. Peyk

Peyk, “yaya postacı” anlamına gelir. Divânlarda haber ulaştırması, müjde vermesi, hızlı olması (sebük-pâ), okları, hançeri ve teberi ile söz konusu edilmiştir. Onun saray görevlilerinden olmasının bir sebebi de padişahın yanında bulunmak, onunla hareket etmek gibi görevinin sebebiyledir. Albümde iki peyk resmi yer almıştır. Bu resimler, peykin hem kıyafetini hem de eşyalarını göstermektedir.

Peykin eşyaları konusunda bilgi veren Hisâlî, aşağıdaki beytinde menekşenin yapraklarını tebere benzetmiş, süseni ise peykin hançeri ile şekil açısından ilişkilendirmiştir.

Dûşına aldı benefşe teberin peyk-misâl
Süsenün takdı kemer-bendine hançer nevrûz

Hısâlî G201/3

“Menekşe, yaya postacı gibi omzuna teberini aldı. Nevrûz, süsenin kemer bağına hançer taktı.”

Cafer Çelebi de menekşeyi padişahın arkasından giden Habeşî bir peyk gibi düşünmüştür. “Habeşî” ifadesi hem mor renkli kıyafeti olan peyki hem de zenci peyki çağrıştırmaktadır:

Peyk-i Habeşî gibi rikâbunca yüriye
Kudret bula ger itmege refâtârı benefşe

Cafer K17/37

“Menekşe eğer yürümeye derman bulursa, Habeşli yaya postacı gibi ardınca yürüsün.”

Ralamb Albümünden alınan peyk resimlerinden birincisi Hısâlî'nin beytini canlandırmıştır. Menekşe rengi kıyafeti, elinde teberi ve sol elinin kenarında görülen hançeriyle bu resim beyitle bütünleşmiştir (Majda 2006: 247).

Resim 11 ve 12. Resimde peyk, yıldız desenli mavi kaftan, gri önlük, kırmızı potur, sarı çizme, tüylü zerrin külâh giymiş ve işlemeli kuşak bağlamış elinde yay ve oklarını tutmaktadır (Majda 2006: 247).

2.9. Solak

Solak, Yeniçeriler arasındaki muhafız bölükleri anlamına gelir. Padişahın atının sağında giden solakların padişaha arkalarına dönmek için sol elleriyle oklarını atmalarından dolayı bunlara “solak” ismi verildiği belirtilmektedir (Uzunçarşılı 1988b:I-218). Hükümdarın sefere gidişinde köprü, su geçidi, ormanlık gibi tehlikeli ve hayvanı ürkütecek yerler geçilirken solakbaşılar, padişahın atının yularından tutarlardı; su geçilirken solaklar hünkârın yanına yaklaşarak iki tarafını alıp, suyu yürüyerek ya da yüzerek geçerlerdi (Uzunçarşılı 1988b: I-220). İsmail Hakkı Uzunçarşılı solakların kıyafetlerinden şu şekilde bahseder:

“Padişah memleket dâhilinde gezerken veya camiye giderken solak gömleği denilen ince uzun bez veya tülbentten gömlek giyen rikab solakları, Hünkârın önünde yürürlerdi, kıdemsizleri önde ve kıdemlileri Padişaha yakın olarak geride bulunurlardı. Ellerindeki yay ve okları çekilmiş bulunurdu; başlarında altın üsküften serpuşları ve sorguçları vardı.” (Uzunçarşılı 1988b:I-221)

Solakların üsküfleri, padişahın atının yanında yürümeleri beyitlerde söz konusu edilmiş, solak sağ ve sol kelimeleri de beyitlerde çağrışımlı kullanılmıştır. Hısâlî, ay ve güneşi şahın yanında bulunan iki üsküflü solağa benzetir.

Şeh-i ‘aşkam ki mihr ü mâh iki rûşen çerâğumdur
Rikâbumda yürürler altın üsküflü solağumdur

Hısâlî G49/1

“ -Aşk sultanıyım, güneş ve ay iki parlak mumumdur. Güneş ve ay önümde yürürler altın üsküflü solaklarımdır. ”

Mesîhî çok orijinal ve anlaşılır bir dille yazdığı aşağıdaki beytinde Ralamb'ın tablosunu sözle ifade eder.

Sultân-ı gül de karşı şimâl ile salnur

Osmânoğlu niteki yürür solag ile

Mesîhî G209/2

“Osmanoğlu'nun solak ile yürüdüğü gibi gül sultanı da karşısına esen kuzey rüzgârı ile salnur.”

Resim 13. Ralamb'ın yaptırdığı yağlıboya tablolardan biri yukarıya alınmıştır. Padişahın her iki yanında sakalları ile kıdemli oldukları anlaşılan, ellerinde oklarıyla iki, önde ise yedi solak resmedilmiştir. Hepsinin üsküfleri, sorguçları ve uzun beyaz gömlekleri dikkat çekmektedir (Majda 2006: 157).

Resim 14. Yukarıdaki solak yensiz, kırmızı renkte kısa kaftan, yeşil renkte kısa dolama, beyaz dolama, kırmızı potur, sarı çizme, sorguçlu üsküf giymiş ve işlemeli kuşak bağlamış, elinde de yay tutuyor (Majda 2006: 254).

2.10. Yeniçeri

Başlangıçta Osmanlı Ordusu'nun temel gücünü sipahiler yani eyâlet askerleri oluşturmaktaydı. Yeni fetihlerle tımarları çoğalan ve zenginleşen sipahilerin merkezî devlete karşı güçlenmelerini önlemek için devşirilen Hristiyan çocukları Kapıkulu Ocaklarında (ve yönetimde) kullanıldılar (Özbilgen 2003: 240). İşte yeniçeriler bu devşirilen çocuklardan oluşur ve Kapıkulu Ocaklarının yaya grubunu oluştururlar (Pakalın 1971: II/17). İncelenen divânlarda, yeniçeri ve kuloğlu “üsküf” adı verilen başlıkları, maaşı ve de kullandıkları silahlarla söz konusu edilmiştir. Yeniçerilerin üsküf adı verilen serpuşları/başlıkları beyaz keçeden, arkaya doğru yatık (Pakalın 1971: III/623) ve kenarı altın yıldız işlemelidir (Pakalın 1971 III/560). Rezmî, beyaz zanbak çiçeğini, içinden dışarıya doğru çıkan sarı çiçek tohumları ile üsküf giymiş yeniçeri olarak düşünür.

Bir leşkere döne ki o zanbak çemen üzre

Giymiş serine üsküfünü sanki çeriyan Rezmî K2/18

“Zambak çimenler üzerinde öyle bir askere döndü ki sanki yeniçeriler başlarına üsküf giymiştir. ”

Yeniçerilerin Hacı Bektaş Velî'ye bağlılıkları da beyitlerde söz konusu edilir. Rezmî menekşeyi, Hacı Bektaş Velî'ye bağlılığı sebebiyle bir yeniçeriye benzetmiştir:

Nev-bahârun çerisidür benefşe

Ocakda sanki Hâcî Bektâşdur

Rezmî K7/5

“Menekşe ilkbaharın askeridir. Yeniçeri Ocağı'nda sanki Hacı Bektaş'tır. ”

Resim 15. Menekşe rengi kaftanıyla bir yeniçeri çavuşu (Majda 2006: 232).

DEĞERLENDİRME

Osmanlı şiirini farklı disiplinler vasıtasıyla inceleme/öğretmenin önemine dikkat çeken çalışmaların sayısı gittikçe artmaktadır. Bu makalede ise Osmanlı şiiri incelemeleri ve öğretiminde görsel malzeme olarak kullanılması mümkün olan ve sanat tarihi disiplini içinde değerlendirilen kıyafet albümlerinin önemine dikkat çekilmek istenmiştir. Bunlardan biri olan Ralamb'ın Türk Kıyafetleri Albümü 17. yüzyılda yapılmış olmasına rağmen, Osmanlı şiirinin varlığını sürdürdüğü bütün yüzyıllarda görsel kaynak olarak kullanılabilir. Osmanlı sosyal yapılanması ile ilgili beyitler ve Albümdeki resimler, şairin hayal gücünü ortaya koymasında bir “gerçeklik”ten yola çıktığını açıkça göstermektedir. Şairler, sosyal yapılanma ve doğaya ait gerçeklikleri iki anlam katmanı yaratarak şiirde kullanmışlardır.

Sosyal yapılanmada söz konusu edilen peyk, solak ve yeniçeri gibi askerî unsurların üniforma niteliğinde olan, değişmeyen kıyafet ve eşyaları; bu unsurların yüzyıllarca Osmanlı şiirinde benzetme unsuru olarak kullanılmasına imkân tanımıştır. Osmanlı askerî yapılanmasına ait olan kıyafet ve eşyalarda, Bizans tesirini de vurgulamak gerekir. Fuad Köprülü'nün konuyla ilgili kitabında devlet yönetimi, ordu teşkilâtı, vergi sistemi, saray âdetleri gibi birçok konudaki Bizans tesirleri bütün ayrıntıları ile söz konusu edilmiştir.

Osmanlı sosyal yapılanmasının bu şekilde şiire yansımaları, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “saray istiaresi” kavramını tekrar ayrıntılarıyla düşünme, sorgulama ve yorumlama imkânını vermektedir. Tanpınar; “saray istiaresi” kavramını sadece bu şiirin “aşk anlayışı” ile açıklamıştır fakat “aşk”ın dile getirilmediği beyitlerde de Osmanlı sosyal yapılanması söz konusu edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Paşa Divanı*, 1992, (Haz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yayınları, Ankara.
- AND, Metin, 1985, “17. Yüzyıl Türk Çarşı Ressamları”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, S. 16, s.40-45.
- AND, Metin, 1990, “17. Yüzyıl Türk Çarşı ressamaları ve Resimlerin Belgesel Önemi”, *Kültür ve Sanat*, İş Bankası Yayınları, Y. 2, S. 8, Aralık, s. 5-12.
- AND, Metin, 1993, “Türk Çarşı Ressamlarının Gözünden Çalgıcı Cariyeler”, *Kültür ve Sanat*, İş Bankası Yayınları, S. 7, Mart, s. 4-7.
- ATASOY, Nurhan, 1986, *Osmanlı Kıyafetleri, Fenerci Mehmed Albümü*, Koç Vakfı Yay., İstanbul.
- ATİK GÜRBÜZ, İncinur 2012, “Divan Şiirinin Sevimli Yüzleri Osmanlı Şiirinde Berberler”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer*, s. 233-255.
- ÇAKIR, Zehra Vildan, 1998, *Hevâî (Kuburi-zade) Divânı'nın Tenkitli Metni ve İncelenmesi*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne.
- ÇINAR, Bekir, 2000, *Tıflı Ahmed Çelebi Hayatı Edebî Kişiliği Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ.
- EĞRİ, Aysel, 2006, *17. Yüzyıl Şairlerinden Hikmetî ve Divânı*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

- ERCAN, Özlem, 2003, *Peştelî Hisâlî Divânı Tahlili (İnceleme-Metin)*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), C. I-II, Bursa.
- ERSÖZ, Gülden Esra, 2007, *Ni'metî Divânı*, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- GÜRBÜZ, Mehmet, 2005, *Rezmî Divânı (İnceleme-Metin)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- KAYA, Bayram Ali, 2003, *Azmî-zâde Hâletî Divânı: C. I: Hayatı Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni (Introduction and Critical Edition of His Divan), C. II: Giriş ve Divân'ın Tıpkıbasımı: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 894. (Introduction and Facsimile Edition of Manuscript Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 894*, Harvard.
- KAZICI, Ziya, 1987, *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi*, İstanbul.
- KOÇ KESKİN, Neslihan, 2009, *Sosyal Hayatın 17. Yüzyıl Divan Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- KONCU, Hanife, 2010, "Bir Kelimenin İzinde: Klasik Türk Şiirinde "Levend" Üzerine Bazı Düşünceler", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3, Summer, s.421-446.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, 2004, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ankara.
- KÜLEKÇİ, Numan, 1985, *Gani-zâde Nâdirî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserler: Divânı ve Şeh-nâmesinin Tenkitli Metni*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- MAJDA, Tadeus, 2006, "Ralamb'ın Türk Kyafetleri Albümü", *Alay-ı Hümayun İsveç Elçisi Ralamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658*, (Edt. Karin Adahl, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul, s.197.
- MERMER, Ahmet, 1991, *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Nâbî Divânı I-II*, 1997, (Haz. Ali Fuat Bilkan), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Necâtî Bey Divânı*, 1963, (Haz. Ali Nihat Tarlan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Mesihî Divânı*, 1995, (Haz. Mine Mengi), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.
- ÖZBİLGİN, Erol, 2003, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniyyesi*, İstanbul.
- ÖZKAN, Ömer, 2007, *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, 1971, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, İstanbul.
- RALAMB, Claes, 2008, *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, (Çev. Ayda Arel), İstanbul.
- RENDİ, Günsel, 2005, "The Ottoman Empire and Europe in the 17th Century: Changing Images", *Images of the Turks in the 17th Century Europe*, Sakıp Sabancı Müzesi Yay., İstanbul, s.44-45.
- Revânî Divânı*, 2007, (Haz. Ziya Avşar), Sivas.

- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, 2013, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY, İstanbul.
- TAVERNIER, Jean Baptiste, 2006, *Tavernier Seyahatnamesi*, Stefanaos Yerasimos Anısına, (Edt. Stefanos Yerasimos, Çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul.
- The Life And Works of Tâcizâde Cafer Çelebi, with a Critical Edition of His Divan*, 1983, (Haz. İsmail Erünsal), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, 1973, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, C. III.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, 1984, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, 1988a *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, 1988b, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, 1984, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, C. I-II, Ankara.
- en.wikipedia.org/wiki/Claes_Ralamb

